

קומץ החסר והיתר [י"א]

הרב יעקב וולף

קומץ החסר

סתם לך תנא דלא כוותיה, אי נמי יש לחלק בין קמיצה פסולה לקמיצה הנעשית מפסולין.

פשוט לתוס' שלרבנן גם בחסר נחשב 'קומץ', וב'אי נמי' משמע שאפילו לב"ב נחשב 'קמיצה פסולה' ועדיף מפסולין שקמצו. דבפסולין היה לימוד 'וקמץ משם ממקום שקמץ כבר', ושתי האפשרויות בתוס' נחלקו אי קאי הלימוד גם על קמיצה פסולה או לא, אך לא נסתפק כלל בכך שנחשב 'קמיצה'!

הקר"א תמה, דהסברא נותנת הפוך מתוס', שבקמיצה פסולה גם רבנן יודו, כי אין כאן כלל קמיצה, ושאל עוד מתוס' שביאר לעיל ט. ד"ה 'ער', גבי הקדים מתן שמן למתן דם דיכול לחזור ולמלא: "דהואיל ובפסול נעשית לא שמה מתנה... אפילו לת"ק דיציקה הנעשית בפסול לא שמה יציקה". א"כ מצינו פסול בעבודה שאין נחשב כלל שעשה.

אמנם הקר"א עצמו חילק שם בין מחו"ז לבין 'פסול בעלמא' שקובע, אך נראה שסבר שחסר הוא מחוסר בעצם המעשה [כמו מחו"ז]¹

ואכן השפת אמת תמה יותר על תוס': "צ"ע דלכאורה נראה דבהנך דלא הוי קמיצה כלל לכו"ע יכול לחזור ולקמוץ, דהא בקמץ בראשי אצבעותיו נראה דלאו שם קמיצה

שנינו: "אחד מנחת חוטא ואחד כל המנחות שקמצן זר, אונן, טבול יום, מחוסר בגדים, מחוסר כיפורים, שלא רחץ ידיו ורגליו, ערל, טמא, יושב, עומד על גבי כלים על גבי בהמה ע"ג רגלי חברו - פסול. קמץ בשמאל - פסול, בן בתירא אומר: יחזיר ויחזור ויקמוץ בימין."

ובגמ' ביארו מחלוקת רבנן ובן בתירא: "ותניא: וקמץ משם - ממקום שרגלי הזר עומדות; בן בתירא אומר: מנין שאם קמץ בשמאל שיחזיר ויחזור ויקמוץ בימין? ת"ל: וקמץ משם, ממקום שקמץ כבר; וכיון דקרא סתמא כתיב בה, מה לי שמאל ומה לי שאר הפסולין!"

וצ"ב בסיפא דמתניתין: "קמץ ועלה בידו צרור או גרגר מלח או קורט של לבונה - פסול, מפני שאמרו: הקומץ היתר והחסר - פסול. ואיזהו היתר? שקמצו מבורץ, וחסר? שקמצו בראשי אצבעותיו." האם גם שם נחלקו?

ולכאורה מדהובאה בבא זו אחרי דברי בן בתירא, משמע שאין בזה מחלוקת. ובפשטות הלשון 'פסול' היא כלשון ת"ק, שאין תקנה וא"א להחזיר ולחזור ולקמוץ, אף לבן בתירא!

וכך סבר התוס' (דף י: ד"ה 'קמץ ועלה בידו צרור' ששאל): "ואם תאמר ולרבי יהודה בן בתירא נימא דיחזור ויקמוץ ושמא

1. הרא"ל רודנסקי בהערות על הקר"א חילק, בין מחו"ז שאין ראוי כלל לעבודה, לבין כהן כשר שחיסר בקמיצה. אך נראה שהקר"א סובר שאין לחלק בין מחו"ז לבין חסרון שיעור שגם הוא אינו כלל ראוי לעבודה [כעין השפ"א] ואולי כל פסולי הקמיצה מצד עצמה סבר שהם כמו אין ראוי כלל.

שנלמד בזבחים כ"ד, אלא מדין שמעשה הקמיצה צריך להיות ביד, וכשחוצץ זהו פסול במעשה הקמיצה עצמו. ולפי"ז ניחא טפי ההשוואה ל'חסר' אליבא דקר"א והשפ"א, דהכא ג"כ ניתן לומר שלא הייתה כלל קמיצה. [וכך לשונו שם: 'אינה קמיצה']. אמנם מקור דבריו שזהו דין ביד, צ"ב דלא כתוב 'יד', ולכאורה כוונתו ל'ימלא כפו ממנה' שמשם למדו ג"ש שהוא בימין, וסובר שגם לעניין חציצה נלמד ממצורע [צ"ב לפי"ז ד'ערבך ערבא צריך']. או שכוונתו מהא דילפינן ביומא 'בקומצו' שלא יעשה מידה לקומץ – היינו שיהיה דווקא בקמיצה ביד וכשיש חציצה חסר בקמיצה. ועכ"פ רש"י לא ביאר כך.

לכאורה דברי תוס' אינם אלא בעלה בידו צרור, דסו"ס נעשה כאן קמיצה ויש כאן קומץ, אלא שיש כאן פסול 'חסר' כיוון שיש משהו שלא שייך. אך בסיפא במשנה 'קמץ בראשי אצבעותיו', לכאורה לא נעשתה כאן כלל קמיצה ואינו נחשב קומץ כלל.

וכן משמע מתמיהת השפ"א הנ"ל, דפשוט שראשי אצבעותיו אינה קמיצה כלל וע"כ תמה על ההשוואה לעלה בידו צרור. אמנם לולא דבריו נראה לדקדק להיפך שתוס' סובר בכל המשנה שאין יכול להחזיר, דבפשטות בכולן הלשון 'פסול' שווה. וכן לשון המשנה 'מפני שאמרו... איזהו... והחסר שקמצו בראשי אצבעותיו' – משווה בין כל המקרים. וכן משמע בתוד"ה 'חסר' בד' 1.

ואולי תוס' סובר שכל המתכוון להפריש אזכרתה של המנחה להעלותה – נחשב השאר שיריים וא"א להחזיר לדעת רבנן

עלה כלל, וה"ה בעלה בידו צרור כיון דתלה המשנה זה בזה וצ"ע לדינא:"

[ברש"י ד"ה 'מלח בת הקרבה' ששאל מדוע לא די היה ללמד על קורט לבונה ונלמד בק"ו על מלח וצרור, ראיתי מי שדקדק דאם רש"י היה סובר שאי אפשר להחזיר ולחזור ולקומץ, היה מקום לומר שדווקא לבונה יש שם קומץ אך בצרור אינו נחשב כלל ואפשר להחזיר. ולענ"ד אינו מוכרח, דאם לבונה פוסלת, אין הבדל בינה לבין צרור].

לכאורה ניתן להביא ראיה לתוס' משאלת הגמ': 'מפני שאמרו: הקומץ החסר או היתר - פסול. מאי איריא משום חסר ויתר? ותיפוק ליה משום חציצה!' דלכאורה 'חציצה' היא פסול בעובד כשמאל², ואם כדברי הקר"א ושפ"א דבחסר אינו נחשב כלל קומץ ואפשר להחזיר, לא קשה קושיית הגמ', דאע"פ שיש חציצה אך סו"ס אין כאן כלל קומץ ושיריים דלא נעשתה כאן קמיצה כלל, וע"כ בדווקא נקטה המשנה חסר, שישנו בחזרה! אמנם סו"ס קשה על תירוצו האחרון של תוס'! שהיינו יכולים לומר שלב"ב הוצרכנו דווקא לחסר כדי לומר שלא יכול להחזיר, דחציצה יכול להחזיר?

אמנם כל זה לא אמור אלא לפירוש הראשון ברש"י, שחציצה פירושה בין ידו לקמת, אך לפירוש השני שהוא חציצה בתוך הקומץ עצמו, זהו פסול בקומץ עצמו כחסר. [ויתכן שכך מפרש תוס' הא"נ – ושתי הלישונות בתוס' מקבילות לשני הסברים ברש"י].

הגרי"ז (חי' הגרי"ז עמ' ס"ב), ביאר [דלא כרש"י ד"ה פסול משום חציצה שהשווה ל'חציצה פוסלת בקדשים כדמפ' במס' זבחים] שחציצה כאן אינה מדין עבודה

2. חזו"א קמא כ"ח ז' כ' משמע דאם קמץ בחציצה לא מהני חזרה, ולכאורה כוונתו ע"פ שיטת התוס' [ע' הע' הרב רודנסקי הנ"ל], וכן צ"ב מה ההו"א שתועיל, לכאורה כגרי"ז שאין כאן כלל קומץ וצ"ב..

אצבעותיו' לא הביא ולכאורה היה ניתן לחלק [כדברי השפ"א] שזה לא נחשב כלל קמיצה.

אמנם הרמב"ם כתב דין דראשי אצבעותיו בהלכות מעה"ק פי"ג הי"ג. ושם הנושא הוא מעשה הקמיצה גופו, משמע שהוא ספק אי הוי מעשה קמיצה כלל. ואמנם שם כתב שלא יקטיר אך אם הקטיר הורצה, ופשוט שאם בדיעבד הורצה נחשב קומץ [עכ"פ מספק] לעניין שלא יכול לחזור ולקמוץ [וגם סתם הלשון לא יקטיר כך משמע שלא מהני חזרה – כמו שלא מהני ב'מ'ן הצדדים' שהוא ספקו של ר"פ]. אמנם רש"י ביאר דתרי גווני ראשי אצבעותיו, אך ברמב"ם לא ציין שני דברים [וצ"ב אולי לקמן].

עכ"פ יתכן שהרמב"ם מחלק בין עשה מעשה קמיצה מועיל אלא שחסר כי יש צרור, לבין ראשי אצבעותיו שהספק אם בכלל נעשה כאן מעשה [ועל הצד שלא נעשה מעשה ניתן לומר שיחזור]. אך לא מצינו שחלק במפורש על תוס'.

[ולתירוץ השני גם לב"ב, בכהן כשר], אף שאינו כלל קומץ, וצ"ב עד כמה נאמר את זה. בחזו"א קמא כ"ח ז' כתב שב' אצבעות או ד' אין זה כלל קמיצה ויחזור ויקמוץ, ולדבריו אולי נאמר שמה שקרוי קומץ הוא האחיזה בג' אצבעות בין בראשי אצבעותיו בין מבורץ כדלקמן ואז הוי קמיצה פסולה, אך שנים או ארבע אינו קמיצה כלל. מדבריו משמע שאין ללמוד מתוס' על כל המשנה, דפשוט שראשי אצבעותיו אינה קמיצה כלל. אמנם לולא דבריו יתכן שתוס' סובר בכל המשנה שאין יכול להחזיר, דבפשטות בכולן הלשון 'פסול' שווה. וכן לשון המשנה 'מפני שאמרו... איזהו... והחסר שקמצו בראשי אצבעותיו' משווה בין כל המקרים. וכדמשמע בתוד"ה 'חסר' בד' ו'!

ברמב"ם ריש פי"א מפסוה"מ, הביא בזא"ז דין קמיצת פסולין ו'עלה בידו צרור' ונקט בשניהם 'פסל', לעו"ז בה"ד כתב: "קמץ עד שהוא בחוץ ונכנס לפנים, יחזור ויקמוץ בפנים", משמע ש'בעלה בידו צרור' אין תקנה, כדברי תוס'. אמנם את 'קמץ בראשי

קומץ היתר

להיפך, שכיוון שזה דרכו, א"כ לא נגמרה הקמיצה ויכול להחזיר לביסא [כמו שחזור מה שמוחק בזרת ובגודל].

וממ"נ בציור זה יש לדון מתי נפסל? החזו"א סובר שצריך למחק קודם שהופך ידו, והגרי"ז מבאר דמוחק קודם שמוציא מהביסא. ובקר"א משמע שתמיד בר תיקון ומתבאר [כהסבר בשם כתבי הגרי"ז] שכל עוד שעומד להשוות לא נגמרה צורת הקמיצה, ולפי"ז מה שנאמר קומץ היתר פסול, הכוונה רק כשהקטירו שביטל בזה היכולת לתקן.

הפירוש השני ברש"י, שנראה קמח חוצץ

גם כאן יש לשאול אי הוי פסול במעשה הקמיצה או שכלל לא נחשב קומץ.

לכאורה כאן יש יותר מקום לומר שסו"ס היתה כאן קמיצה אלא שיש כאן תוספת הפוסלת וע"כ לא תועיל חזרה.

אמנם לכאורה יש הבדל בין 'יתר' השונים: רש"י במשנה פירש 'מבורץ' בב' אופנים.

הפירוש הראשון הוא: 'גדוש'. לכאורה נראה דכיוון שסו"ס היתה כאן קמיצה ראויה אלא שיש קצת מעבר, ובאמת כן הוא בכל קמיצה קודם שמוחק בגודלו ובאצבע קטנה, יחשב שמעשה הקמיצה הוא שלם, ועל כן אין אפשרות להחזיר לביסא. אמנם הקר"א נקט

מבורץ, הי' מוחק בגודלו מלמעלה ובאצבע קטנה מלמטה, ואינו אלא פסול בהקטרה שפסול להקטיר יתר, א"כ גם בבין הביניים ליכא פסול, אם יקטיר הקומץ לבר, ואח"כ הבין הביניים וצ"ע.

בפשטות נתקשה בשאלת האחרונים הנ"ל [וגם על מבורץ של הרמב"ם!] וביאר כקר"א שאכן לא נפסל עד ההקטרה, והסיק שהפסול הוא בהקטרת יתר.

לפי"ז וודאי א"א כלל להחזיר את הקומץ אפילו לב"ב כיון שהקומץ היה כשר, אלא רק צריך להוריד את היתר!

האם לפי"ז יבאר גם את קומץ החסר? ולפי"ז יבאר כתוס' שאינו יכול להחזיר. וצ"ב א"כ אם אפשר להוסיף ולהשלים כדי להכשיר את ההקטרה?

אמנם לשון המשנה 'מפני שאמרו הקומץ החסר והיתר פסול', וכן ההשוואה לחציצה בגמ', וכן לשון הרמב"ם בפ"ג ממעה"ק הי"ג שדן באופן מעשה הקמיצה, משמע שזהו פסול במעשה הקמיצה או בגדר 'קומץ', ולא בשיעור ההקטרה.

ובקר"א הנ"ל, אף שאמנם לא יתברר שיש כאן קומץ יתר עד ההקטרה, אך לא ההקטרה פוסלת אלא מה שהתברר שהיה כאן 'קומץ יתר'.

לולא שאלת הגבול"א, היה נראה לומר דפסול 'יתר' אינו במה שיש כאן שיעור גדול או דברים הנוספים על הקומץ, אלא זהו פסול במעשה הקמיצה, ובוודאי לביאור הרמב"ם ש'הרחיק אצבעותיו' ורש"י בפירוש השני ש'נראה קמח חוצץ בין ראשי אצבעותיו לפס ידו', יש כאן חסרון במעשה הקמיצה עצמו, מה שאין כן כשקמץ כדרכו, אין זה נוגע כלל ל'קומץ היתר' כלל, אלא שלנו יש ספק מה כלול בקומץ³.

בין ראשי אצבעותיו לפס ידו – היינו שלא סגר עד הסוף – ולכאורה אינו קומץ כלל. וכן לרמב"ם (י"ג ממעה"ק הי"ג): "כגון שהרחיב אצבעותיו וקמץ" – יש מקום לומר שאינו קומץ כלל, ולכאורה יכול לחזור ולקמץ. אלא שמלשון הרמב"ם 'פסול' משמע שא"א בחזרה.

וע"פ הביאור לעיל בתוס' שכל מה שיש לו שם של הפרשת האזכרה פוסל, מסתבר שפסול, וא"א להחזיר.

ולפי"ז במוחק, יתכן שכל עוד שלא הקטיר לא נפסל כיוון שעומד למחיקה – כהבנת הקר"א, ואין זה כלל פסול של מבורץ. אמנם אחר הדברים האלו, יתכן שגם הפירוש הראשון ברש"י 'גדוש' אין הכוונה שהוי קומץ שלא מיחקו, אלא שמלכתחילה צורת הקמיצה היא גדושה מהרגיל.

ביומא מ"ז: "בעי ר יהושע בן עזא, בין הביניים של מלא קומצו מהו... הדר פשטה בין הביניים ספק נינהו, היכי עביד, אר"ח מקטיר קומץ לחודיה תחילה והדר מקטיר בין הביניים" וכו'.

ותמה הגבול"א: "קשה לי, כיון דמספקא לן דילמא בין הביניים לאו שם קומץ עליהם, אם כן הוה ליה קומץ זה יתר על ידי בין הביניים הללו, והא קומץ יתר פסול לגמרי כדאמרינן בפרק קמא דמנחות (דף ו'): קומץ היתר והחסר פסול, ואיזה יתר שקומצו מבורץ".

נראה שביאר מבורץ כרמב"ם, וכן הוא ברש"י (יומא שם עמ' א'): "מבורץ מבצבצין מכל צד ויוצא".

האפיקי ים [ח"ב בקו"א על סימן ל'] כתב על שאלת הגבול"א: "ובעניי לא זכיתי להבין דבריו ז"ל, הלא יתר בקומץ אינו פסול במעשה הקמיצה עצמה, והראיה דכשקמץ

3. בח"י הגרי"ז כאן תירץ את שאלת הגבול"א ש'יתר' אינו אלא כשהוא חלק מהקומץ בפועל,

סיכום:

לדעת התוס' והרמב"ם, אף ש'חסר' הוא חסרון בגוף הקמיצה, א"א לחזור ולקמוץ, אמנם עד היכן נאמר כן צ"ב, ויתכן שבציור של 'ראשי אצבעותיו' שבמשנה, שלא חפה פס ידו, לא יחשב כלל קמיצה. וכן נסתפק בחזו"א בפחות מג' אצבעות וכדו'. גם יתר לפי"ז הוא חסרון בגוף מעשה הקמיצה, ובכ"ז נראה שלרמב"ם ולתוס' לא יועיל לחזור ולהחזיר ולקמוץ. אמנם דעת הקר"א והשפ"א שהסברא היא הפוכה, שבגלל חסרון בגוף הקמיצה היה מקום לומר שהוי כקמץ בחוץ, שאין כלל שם של קמיצה. לדעת הגבו"א משמע שהחסרון ביתר, ולכאורה גם בחסר, הוא לא במעשה קמיצה, אלא בכך שאין כאן שיעור נכון בקומץ, וזה מגדיר את הקמיצה כפסולה [ומובן יותר שלא יוכל להחזיר].

האפיקי ים מחדש שאין הפסול כלל בקמיצה ובקומץ, אלא בכך שכשמקטיר מקטיר שיעור גדול, ולשיטתו נראה פשוט שא"א לחזור ולקמוץ. אך צ"ב מדוע א"א לתקן. [ובפשטות לשיטתו בכל קומץ יתר ניתן לתקן, וצ"ב אם ניתן להוסיף על החסר.]

אמנם לא ברור ההגדרה מה נחשב 'חלק מהקומץ ומה נחשב 'בחוץ', ולדברינו מבואר שכשמשנה את מעשה הקמיצה כלול מה שבא מכח שינויו.